

НОВООТКРИТИ ПИСМА НА ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ ДО НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

ЕЛКА КОНСТАНТИНОВА, МАГДАЛЕНА БАЕВА, МАРГАРИТА ДОЙРЕНСКА

Публикуваните по-долу писма на Димчо Дебелянов до Николай Лилиев са открити и разчетени от Магдалена Баева и Маргарита Дойренска — сътрудници в къща-музей „Ангел Каралийчев“. Вероятно самият Н. Лилиев на времето ги е предал на Каралийчев, който ги е съхранил заедно с редица други документи и с личната си кореспонденция.

Писани в периода между 1912 и 1916 г., тези писма хвърлят допълнителна светлина върху живота на Димчо Дебелянов в самоковската казарма, в София и на фронта; върху житейските и естетическите му възгледи, върху настроенията му, върху „необикновеното“ му приятелство с останалите писатели, журналисти, художници и др. от групата на Димитър Подвързачов, върху особеностите на българския символизъм и т. н.

В дълбоките изповеди, които прави пред своя искрен приятел, Димчо Дебелянов се разкрива отново като болезнено чувствителна и кристално чиста личност, като непрестанно измъчван се (без конкретна причина) от угризения на съвестта и от своето човешко несъвършенство. Особено ценни тук са признанията, които Дебелянов прави за отношението си към жените, самоанализите му, както и новият по-ранен вариант на стихотворението „Гора“. Едва сега се откри и оригиналът на стихотворението „Приждат, връщат се...“, за което се знаеше, че е изпратено в писмо до Николай Лилиев. По сведения на Тихомир Геров това стихотворение е писано в с. Давидово преди един военен поход и е завършено на 22. II. 1916 г. В публикуваното тук писмо „Приждат, връщат се...“ носи същата дата. За пръв път стихотворението е публикувано в сп. „Вezni“ (I — 1979, кн. 5, с. 129) в същия вариант като публикувания тук.

В едно от писмата е преписан един от вариантите на стихотворението „Изминал пътя през лъките...“ То е публикувано за пръв път в сп. „Смях“ (III, бр. 107, 13. IX. 1913 г., с. 4, под заглавие „Късна жалба“). Стихотворението има още две редакции: в сп. „Художествена култура“ (IV, кн. 2 от 1944 г.) и в сп. „Звено“ (I, кн. 4—5 от 1914 г.). Тук, в писмото си до Лилиев, поетът преписва стихотворението във втория му вариант (както е в сп. „Художествена култура“).

За написаното в стихове писмо на Д. Дебелянов от 27. II. 1913 г. дава сведения Тихомир Геров в книгата си „В казармата и на фронта с Димчо Дебелянов“, 1957, с. 27.

В архива на Ангел Каралийчев се пази и ръкописът на едно писмо, писано от Димчо Дебелянов до Иванка Дерменджийска. Писмото е без дата и без адрес, написано е на тесен и къс кариран лист. Ето неговия текст:

„От всеки ред на писмото ти личи презрение, което аз, може би, не заслужавам. Кой са причиите, които са те накарали да ми прашаш след толкова дълго мълчание такова надут и високомерно писмо, не зная и не искам да зная вече. Това е навярно последното ми любовно писмо до тебе, а може би, и последното любовно писмо. Ако ти си заблудена от хорски клоки това говори повече в твоя вреда отколкото в моя. Пиша ти при чудно душевно спокойствие. Някога имаше наистина хубави дни и вечери, но за тях по-хубаво да си не спомняме.

Но тогава още грееше „слънцето на пролетта“, а сега то угасна без всякакви катастрофи. Като приятели, може да се срещнем някога, но любов между нас няма вече и не може да има.

с поздрав Д. Дебелянов“

Нямаме никакви сведения по какъв начин ръкописът на това писмо, чийто текст е вече известен, е попаднал в архива на писателя Ангел Каралийчев.

Ще ти разкажа най-напред една малка историйка. Откраднал бях от един другар по оръжие луксозни сини листови, на които се готвех да напиша пламенна любовна изповед пред едно малко момиче, чрез което съдбата ми подготви тука, в Самоков, още едно огорчение. Другарят

по оръжие, чиито бяха листовите, прибърза да употреби други от тях за същата цел и днес той вече получи отговора на малкото момиче — няколко нестройни по правопис и чужди по съдържание реда, в които говори душата на една Едварда или на една друга героиня на „Кръст“ от Обстрелдер¹. Уязвен от това, аз написах на останалите без назначение листове писмо до тебе. И понеже писмото беше на места несдържано и неиздържано, аз го скъсах, за да повторя, може би, пак същите несдържаности сега. Аз не съм вече отделен началник, говоря глупости и цинизми за удоволствие на фелдфебелите, взводните и др. „началства“ и мисля. . . „мисля, че няма за мене вселената кът“. От думите и от делата на моите съотници на вълни на вълни се разлива отвратителна смрад и в нея гаснат безсилни всички мои помисли за красота на живота във от стените на казармата. Понякога се чувствавам тъй омърсен, тъй жестоко унижен и поруган от съдия оня, името на когото никога не съм знаел, че се срамувам да си спомням за някогашните свои полети и светли пожелания.

Когато си легна вечер, мене ми се струва, че през нощта ще минат край моите прозорци „сестрите“ на които Брюсов говори в „Одиноство“: „Сестры! Нежные сестры, я был и останусь вам верен, только с вами я счастлив и только межь вами я свой!“

Те ще знаят, че сега аз наистина не виждам друг живот във от съня и с тихо презрение ще отминат, за да намерят друг, неизменил на тяхната обич. Защото аз наистина тръпна под огромната тежест на съзнанието, че съм отстъпил и нарушил някаква свята клетва. И цялата тази мъка иде от това, че аз не мога, както винаги съм правил впрочем, никого да обвинявам и никому да се сърдя освен на себе си. Щастлив си ти, Николай, с тихотата на своите копчежи и тъги. Откакто се помня аз съм приличал на самотен бор, израстнал върху сурова снежна стръмина, подобно на ония, които дълго гледах тази зăран по чаловите на Рила, и не е имало ден, не е имало, може би, час, минута, да не го терзаят мъглите и ветровете на ледната нощ — там на върха! И това безспирно и безпомощно люшкане ме умори вече до край, до смърт. Щастлив си ти и затова, че не можеш да погледнеш никоя от своите долини и да кажеш с непоносима болка: тук мина някога жена и затова цветята престанаха да цъфтят, всички ручей се размътиха и птиците се страхуват да прелитат в тоя край на мрачни спомени, дето имаше някога толкова млада жажда за игри и словословия. И все пак и сега аз чувствавам велика необходимост от погледите, от усмивките, от близостта и любовта на този вечен наш спътник — жената. Чувствавам също необходимостта да изкупя скъпо смелостта си, накарала ме веднъж да поругая този идол в името на своята чистота и сила за обречен на красотата живот. И аз вървя, търся, надявам се, и колкото повече падам толкова по-явствено ми звучи безмилостният присмех над оня, който е погубил своята младост. И ето, че аз трябва да ти напомня, за да се допъляня, стихотворението, което някога ти рецитирах:

Изминал пътя през лъките
на Радостта и Младостта,
незайна власт ме в мрак покити,
аз бродя в гибелни места.

Аз тръпна в огнена замая
като прокудена луча,
къде съм — питам и не зная,
къде съм — гасна и мълча.

А през запрещените стволи
из безприютни глъбини
залутан стон за милост моли
и в неволец грях вини.

То сякаш горко заплелена,
далече в глъхналия дес,
звъни душата на Верлена
„dis qu'as-tu fais de ta jeunesse!“

Нека свърши с него своето многоглаголство на интимна тема сега, за да мога го повтори друг път в друга форма.

С Мечкарсона сега по-рядко се срещаме. По-добре! Пред него зеят цели три години войнишка служба, той изглежда усърнал и често ми се оплаква. Мене ми е мъчно да го гледам такъв, особено като си спомня какъв доволен вид имаше той през ония блажени дни, когато пишеше следобедното си кафе в „България“ и имаше за събеседници на всеки случай не шопи из Самоковско или Софийско „палъе“. Коста Кнауер е в 3 арт. полк в Пловдив, а Стойчо³ — в 9 пехотен също в Пловдив. Горките — разделила ги сега съдбата. . . — така ми пише Коста. Людмил⁴ бил също в 3 арт. полк. Но с постоянните си шмекерлъци успява да не се вестява в казармата, а напоследък бил добре в София. Ето един мъж, от когото се уплаши дори и военната дисциплина. Машо⁵ не се обажда, също и Душечка⁶ — впрочем и аз не съм им писал. Изглежда че ти най-често и най-добре ще ме тешаш с писмата си в тоя „варварски стан“. Можеш ли си представи каква грамадна цена имат за мене сега стиховете и откъслечите, преписани от тебе, както и останалата част на твоите винаги изискани писма. Знай само това: тука „началствата“ казват: интривал, фланок, фландзи (флангове), одяло, нивален (дневален) и много, много други още бисери. А „песенките“!

„В този ден очакван
от толкова време
българин отива
на бойното поле.
Ние ще се бием
за чест и свобода,
за да ослободим
нашите братя.“

Виждаш ли в какъв ад съм попаднал, Николай, Николай! И колко по-хубаво, по-мило ми звучи напр. стихотворението на Кузмина⁷ в тая нетърпима връва, която ме души. Твоеото стихотворение често си повтарям и за мене то е много хубаво, защото аз не зная отговаря ли на онова, което си искал да изразиш. Просто за мене то е много хубаво — ти можеш да мислиш както щеш. . . Ще трябва да си легна, защото утре ще се става в 7 часа сутринта. Ще пишеш, нали?

Твоя Димчо

7/XII. 912

Самоков

II

В Самоков съм, Николай, още съм в Самоков. Чакам с нетърпение Митьовите¹ „стишки“. Много, много ще се радвам, ако ги пратиш по-скоро. Готвех се да ти пиша по-дълго писмо, но съм така улисан, че дори възможността да мисля за тебе, за Митя, за Людмила и неколцина още други — един от които* никога няма вече да видя — ми е отнета за сега. Ако ти си по-свободен и по-спокоен пиши повече. Прати, моля ти се, и някои свои работи заедно с Митьовите. Кога ли ще се видим пак, Николай!

Тв. Димчо

Самоков 27/VII 1913

*Ти знаеш навярно, че Делчо² е убит на 14 т. м. при Горна Джумая.

„Приличам на гъста и мрачна гора. . .“

Накрай Полето, дето плавно преплита слънцето стреди
И в сънни валози потока с вълни приспивно ромоли,
За смъртно жаждана отмора разкрила девствени недра,
Виши колони непреклонни успокоената Гора.
Там сглъхват хорове страстни на многогласното Поле
И подслон верен в час вечерен намират морните криле.
И знае пътника отруден, че нощем горските листа
С утешен лъх ще му повторят на миналото повестта.
В зори, низ глухите присои, далеч от полски прах и дим,
При него повтор ще възстава Живота — ласкав и любим.
А денем, взор кога оглежда във лъкатушната вода
Ще вижда прежните копнежи там мъдро спешни навсега.
Че дълги дни в набег неспирен към трайна мощ и красота
Той вред в Полето е съзирал следи на ярка суета
И сам е свърнал — на Гората в съкровищните самоти
Последна радост да изпита, последна скръб да приюти.
Накрай Полето, дето плавно преплита слънцето стрели
И в сънни валози потока с вълни приспивни ромоли,
За смъртно жаждана отмора разкрила девствени недра
Виши колони непреклонни успокоената Гора. . .

Самоков
27. II. 913

Получих милото Ви писъмце
другари по възторзи и печали,
и болка стегна моето сърце.
Пожар загаснал в него се разпали
кат от жилото на муха „це-це“
или от бича на богиня Кали!
О, скръб на уморените ръце,
О, тръпки на таланти изветряли!

Тези дни ще ви пиша дълго писмо. Скоро ще се печати една моя „Войнишка песнопойка“.
Ще ви я изпратя.

Димчо.

IV

Митъвата госпожа казва сега, че съм се бил много оправил. Загладил съм се бил и пр. Забира се. Такъв трябва да бъде един докладчик в Сметната палата, който уважава своя чин. Само едно нещо ми пречи, Николай, за да се оправя още повече и още повече да се загладя. По стар навик аз си попиюнувам, устройвам скандали и всичко препечелено през деня, изобщо взето, щедро разхарчвам през нощта. С две думи Черна Песен. (Това стихотворение в пълното събрание на съчиненията си мисля да назова „балада на черното пиянство“.) Снощи на демократска вечеринка в казиното, аз случайно не, ами съзнателно, не се напих и сега съм доволен от себе си. Чувствавам, значи, че са в равновесие везните на зибкото ми сърце. Мислех отзарана за тебе. Мъчех се да си представя като какъв ли изглеждаш ти сега след няколко месечна служба. Дали си почернял? Дали вратът ти и сега прилича на гърба на младенец? Въобще много въп-

роси си задавах. Коледа приближава лека-полека. Ще имаме ли голямото щастие да те видим
тогава. Много хубаво ще бъде, много хубаво. Често пъти, като се оплаквам пред Митя от
своите пороци, спомням си с дълбоко съжаление за някогашния наш съвместен живот в София
и разбирам, че само близката, непосредната дружба с тебе и с него би могла да ми помогне
колко годе. Но изглежда по всичко, че дните за които си спомням задълго още няма да се по-
горят. Ти как живееш там. Немецът на война ли е? Пиши повече. Аз чакам едно по-голямо
успокоение, за да почна по-усилена преписка с тебе. Ти нямаш нищо против това, нали? Оста-
вам място и за Митя.

Много поздрави
Твоят Димчо
Честит ти имен ден

7/XII 914

V

София

14. I. 915 г.

Николай,

Получих картичката ти и благодаря за благодарностите. Завчера пристигна в София
Георги Милев и снощи ми беше на гости. Както виждаш, потръгна ми тази година — да ми
гостувате сѐ велики поети. Той е млад, млад, млад и „plein d'ardeur“. Така му казал Верхарн,
когото той посетил в Лондон. Знае много работи, вдъхновено рецитира стихотворения на
френски, на немски, има големи планове за бъдеща литературна работа у нас — изобщо той
е млад, млад, млад и plein d'ardeur. Утре или вдругиден ще си отиде в Заара. Ние си живеем,
както знаеш. Аз продължавам да се въздържам, скърбя за Мери¹ край „фонтана на тихите
сълзи“, който ти някога тъй дивно обезсмърти и т. н. Митьо си попейнува. Людмил гледа бол-
ни, Аполончика е във Варна, Душко раздава правосъдие — това е то. Райнова не съм виждал
скоро. Иван Радославов става редактор на „Родно изкуство“, което от своя страна става ме-
сечно четириколно списание. Вярвам, че ще ми се обаждаш по-често. Сандъчето изпратихме
преди 3—4 дена. Пиши получи ли го.

Много сърдечни поздрави
Димчо

VI

Dis-moi, dis-moi guérrirai-je

De ce qui est dans mon coeur. . Francis Jammes

Прииждат, връщат се, шумят като разлените вълни
на възбунено море, пияно от несдържната си мощ,
под тежките им стъпки сякаш морната земя звъни,
тук всеки ден е ден без отдиш, безсънна — всяка нощ.

Кои са те? — Безименни — и ти безимен между тях
потъваш в жалбите им глъхнали и в грубите им
веселби —

и чакаш примирено празника на кървавия смях,
когато и над твоя свят съдбата мрак ще протръби.

И как е странно в грохота на тоя вихър лих,
където всички са един и всеки все пак — сам,
да си припомниш, да прошъпнеш някой плаещ стих
из кротките елегии на Francis Jammes.

22. II. 1916 Към Солун

¹ Мери Камарашева, в която Дебелянов е бил влюбен.

Николай, защо се не обаждаш? Писахме ти с Мечката. Не вярвам да си ме забравил. Мно-
го сърдечни поздрави.

Твой Димчо

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ

Първото писмо на Д. Дебелянов до Н. Лилиев — от 7 декември 1912 г. — е писано от Самоков с мастило, върху три тесни бели листа. Пликът с адреса не е запазен.

¹ Обстрелдер.

² Мечкарсов, или Мечката, или Мечока са наричали Йордан Мечкаров — журналист и дипломат, един от най-близките приятели на Дебелянов.

³ Стойчо Стойчев — общ приятел на Дебелянов и Лилиев.

⁴ Людмил Стоянов.

⁵ Георги Машев, художник и близък приятел на Дебелянов и Лилиев.

⁶ Псевдоним на Константин Константинов.

⁷ Кузмина.

Второто писмо на Д. Дебелянов е писано от Самоков на 27 юли 1913 г. с молив върху бели листа.

¹ Димитър Подвързачов.

² Делчо Василев, приятел на Д. Дебелянов. Подробности за него вж. в книгата на Тихомир Геров „В казармата и на фронта с Димчо Дебелянов“, 1957, с. 25—26, 34 и др.

Третото писмо е също от Самоков — от 27 февруари 1913 г. Написано е с молив върху илюстрирана пощенска картичка, адресирана до учителя Ник. Михайлов, Пловдив, Средно Търг. у-ще на Търговската камара.

Четвъртото писмо (от 7 декември 1914 г.) е писано от София — с мастило на тесен и дълъг бял лист; пликът не е запазен.

Петото писмо е от София, 14 януари 1915 г. На плика пише: Николай Михайлов, учител в Търговската гимназия, Свишов. Подател: Димчо Дебелянов, Сметната Палата, София, Френският текст в писмото означава: „пълнен с пламък“.

Шестото писмо е от фронта (22 февруари 1916 г.). Написано е върху бяла военна пощенска карта, адресирана: До войника Николай Михайлов в щаба на 56 пех. полк, VII Девизия. Всичко е написано с химически молив. Отстрани на стихотворението — вдясно — Дебелянов е написал: „слабичко, слабичко...“). Мотото на стихотворението „Приятел, връщат се...“ е от Франсиз Жам и означава на френски: „кажи ми, кажи ми, ще оздравея ли от това, което е в моето сърце!“

Подготвили за печат: Магдалена Баева
Маргарита Дойренска